

Klassen- management

De Klassenmanagementbijbel van de pabo

Noordhoff

Miriam Hoogma

3^e editie

Klassen- management

Miriam G. Hoogma

Ontwerp omslag: Michiel Uilen

Omslagillustratie: Femke van Heerikhuizen

Beeld: Konstantin Yuganov / AdobeStock_629639787

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontlelen.

0 / 25

© 2025 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining niet toegestaan.

All rights reserved. Text and data mining not permitted.

ISBN(ebook) 978-90-01-88970-8

ISBN 978-90-01-07993-2

NUR 841

Woord vooraf

Klassenmanagement is meer dan ooit van belang in ons uitdagende en complexe beroep van leraar. Sinds de invoering van de wet op passend onderwijs een decennium geleden, is het organiseren van een leeromgeving, waarin tegemoetgekomen wordt aan zeer diverse onderwijsbehoeften van kinderen, de grootste uitdaging van leraren geworden. In dit boek wordt een integratief antwoord gegeven op deze uitdaging in de vorm van theorie en klassenmanagementstrategieën.

De laatste jaren zijn duizenden studenten en leraren aan de slag gegaan met de eerste en tweede editie van het boek. Het blijkt dat *Klassenmanagement* gebruikt wordt in diverse fasen van het leraarschap: zowel door studenten en startende leraren om de basisvaardigheden te leren hoe je een positief en productief groepsklimaat kunt organiseren, als door gevorderde leraren die vanuit de systematiek van handelingsgericht werken (HGW) passend onderwijs willen faciliteren en die hun pedagogische strategieën willen verdiepen en verbreden. Het boek wordt als een praktisch en bruikbaar handboek ervaren en daar ben ik best wel trots op.

Op basis van ervaringen van studenten, leraren en nieuwe inzichten die uit onderzoek naar voren zijn gekomen, zijn er in deze derde, herziene versie van *Klassenmanagement* een aantal dingen veranderd en toegevoegd. De uitgangspunten zijn echter hetzelfde gebleven. In dit boek wordt een positieve taal gehanteerd, behorende bij het nieuwe onderwijsparadigma dat uitgaat van recente inzichten op neuropsychologisch gebied en de nadruk legt op de lerende zelf en de invloed die positief taalgebruik op hersenverbindingen heeft. In deze benadering worden kinderen aangesproken vanuit hun behoeften en talenten in plaats van vanuit deficiënties. Er wordt niet uitgegaan van leerkrachtgestuurd onderwijs met het curriculum als doel en het kind als object, maar van leerlinggestuurd onderwijs, waarbij kinderen eigenaar zijn van hun eigen leerproces. Dit alles speelt zich af in een rijke leeromgeving, waarin de inhouden niet allemaal van tevoren zijn vastgesteld, maar waar het leven met zijn opmerkelijkheden en momentane gebeurtenissen doorheen mag stromen.

Een belangrijk doel bij de opvoeding van en het onderwijs aan onze kinderen zou mijns inziens moeten zijn om het kind te helpen zich zo te ontplooiën en te ontwikkelen dat het weet wie het is, wat zijn talenten zijn en wat zijn levensdoel is. Het kind kan oefenen in verbinding maken met

zichzelf (zelfbesef, lichaamsbewustzijn) en in een veilige en rijke leeromgeving de mogelijkheid krijgen om uiteindelijk tot zelfrealisatie te komen. Het lesgeven aan kinderen is daarbij ook een ontwikkelingsproces voor de leerkracht zelf, die zowel leraar als leerling kan zijn bij het proces van leren (= creëren) en verbinden. Het bewust inzetten van je eigen pedagogische sensitiviteit, je professionele intuïtie en zelfreflectie zijn bij dit proces van groot belang.

Dit boek is geschreven vanuit een eclectische en holistische benadering van onderwijs. Mijn collega's uit het veld zullen invloeden herkennen uit het adaptief onderwijs, het montessorionderwijs, de humanistische psychologie, de ecologische pedagogiek, de cultuur-historische school en het sociaal constructivisme. Studenten wil ik niet één visie of mijn visie opleggen, wel wil ik hen een benadering van kinderen vanuit de positieve psychologie aanreiken en vanuit een holistische visie op onderwijs. Alles begint met (vanuit bewondering) kijken, invoelen en (actief) luisteren naar kinderen en jouw (weloverwogen) reactie daarop als (toekomstige) leraar, waarbij we allen deel uitmaken van het geheel.

Wat is nieuw of anders in de derde editie? Hoofdstuk 1 bevat nieuw onderzoek met betrekking tot klassenmanagement in combinatie met sociaal-emotioneel leren. Daarnaast is de drieslag van Biesta toegevoegd als onderwijsvisie in relatie tot klassenmanagement. Hoofdstuk 2 bevat nieuwe pedagogische strategieën om met opvallend gedrag om te gaan, zoals 'positief herstructureren'. Er is meer aandacht voor de onderdelen pedagogische sensitiviteit, pedagogische tact en pedagogisch handelen in het moment. Daarnaast wordt het begrip professionele intuïtie geïntroduceerd. In hoofdstuk 3 'Organisatie van de leeromgeving' is een schema toegevoegd waarmee je ook je eigen energiebalans als leraar kunt leren managen. Nieuw in hoofdstuk 4 is het EDI-model, dat je als didactisch model kunt inzetten bij jouw lessen. Hoofdstuk 5 is ongewijzigd. In hoofdstuk 6, ten slotte, is het onderzoek met betrekking tot het passend onderwijsbeleid geactualiseerd.

In dit boek worden theorieën en strategieën aangereikt waarmee je als leraar situationeel kunt leidinggeven aan een dynamische klas. Het praktische doel is dat je in staat bent een handige gereedschapskist aan te leggen met klassenmanagementtools. Het vergroten van je handelingsrepertoire op het gebied van klassenmanagement zal ertoe bijdragen dat je zelfverzekerder en met meer plezier voor de klas zult staan. Dit is echter een boek over meer dan klassenmanagement alleen. Het gaat ook over wat voor soort leraar je wilt worden en de manier waarop je tegen kinderen aankijkt.

Onderwijs is daarbij voor mij een training in levenskunst. Het is een proces van het naar buiten brengen van het volledige potentieel dat latent in de leerling

aanwezig is. Het moet de geest verfijnen en verheffen. Waarbij juist in de stilte van het niet-weten, in de lege ruimte, de magie ontstaat. Ik hoop dat je naast een gedegen voorbereiding op jouw klassenmanagement ook inspiratie zult vinden in dit boek om ruimte te geven om deze magie te laten ontstaan.

Tot slot wil ik nog een aantal mensen bedanken. Ten eerste mijn kinderen, die een kracht van onvoorwaardelijke liefde en steun voor mij zijn: Eline, Sterre en Wouter. We hebben een heel moeilijke tijd meegemaakt als gezin, een echtscheiding, waardoor je als lezer vast hebt opgemerkt dat ik nu mijn meisjesnaam gebruik. Ik ben bijzonder trots dat mijn oudste dochter Eline het pad van leraar worden heeft gekozen en wens haar ontzettend veel plezier, transformatie en geluk toe tijdens de opleiding en straks voor de klas. Ik wil ook mijn ouders, Rinus en Marijke, bedanken die er altijd voor mij zijn.

De uitgever, Esther, bedank ik voor de fantastische samenwerking gedurende deze en vorige edities en het geduld dat ze me gaf, want op deze derde editie moest zij wegens mijn persoonlijke omstandigheden wel lang wachten. Ik dank ook de vele studenten en leraren die ik als expert-assessor geschikt mag bevinden voor het zijnstroomtraject of startbekwaam mag achten aan het einde van de opleiding. Ook bedank ik alle studenten aan de pabo's en universitaire pabo's in Nederland die mijn boek gebruiken en van wie ik zoveel positieve reacties krijg, ik doe het voor jullie! Ik bedank mijn collega Nienke Liekelema van de Pabo Hogeschool Utrecht voor haar bruikbare feedback op de tweede editie. En ik spreek mijn dankbaarheid uit aan mijn studenten van mijn eigen opleiding in Holistisch Lesgeven, waarin ik mijn eigen visie op onderwijs heb uitgewerkt, die mij zo inspireren.

Als laatste bedank ik drie scholen die voor mij belangrijk zijn: de Montessorischool Landsmeer, de 9e Montessorischool 'De Scholekster' in Amsterdam en Veldschool Fluitekruid. De eerste vanwege het mooie beeldmateriaal dat op hun school geschoten mocht worden en waar mijn eigen kinderen tot bloei mochten komen. De tweede, omdat mijn onderwijscarrière als leraar daar 25 jaar geleden begon en ikzelf me daar de vaardigheden om een goede klassenmanager te worden eigen heb gemaakt te midden van fantastische kinderen. De derde, omdat twee door mij opgeleide holistische leerkrachten daar met veel passie en bezieling het holistische gedachtegoed vormgeven.

Het werk van een leraar is een prachtige queeste, waarbij je dagelijks kinderen mag begeleiden bij hun ontwikkeling en lichtjes mag laten stralen. Ik wens je veel plezier in je klas!

Bussum, september 2024
Miriam G. Hoogma

Inhoud

Studiewijzer 8

1	Klassenmanagement: voorwaarde voor goed onderwijs	11
1.1	Klassenmanagement: een definitie	13
1.2	Inzichten uit recent wetenschappelijk onderzoek	14
1.3	Benaderingen van klassenmanagement	17
1.4	Klassenmanagement en onderwijsvisies	19
1.5	Klassenmanagementstrategieën	25
1.6	Klassenmanagement en passend onderwijs	26
1.7	Klassenmanagement, een schoolbreed gedragen visie	27
1.8	Opbouw van dit boek	29
	Samenvatting	31
2	Pedagogisch klimaat: pedagogisch handelen	35
2.1	Pedagogisch klimaat	37
2.2	Basisbehoeften van het kind	42
2.3	Pedagogisch vakmanschap	47
2.4	Rust en harmonie in de klas	59
2.5	Positief herstructureren	65
	Samenvatting	73
3	Organisatie van de leeromgeving: organisatorisch handelen	77
3.1	Inrichting van het klaslokaal	79
3.2	Regels, afspraken en routines	90
3.3	Zelfstandig werken	97
3.4	Organisatie van het zelfstandig werken	105
3.5	Planning en timemanagement	129
	Samenvatting	139
4	Effectief lesgeven: didactisch handelen	143
4.1	Een effectieve les	145
4.2	Didactische modellen	146
4.3	Differentiatie	159
4.4	Didactische werkvormen	167
4.5	Coöperatieve werkvormen en coöperatief leren	170
4.6	Feedback geven	172
4.7	Evalueren van onderwijs	174
4.8	Didactisch vakmanschap	175
	Samenvatting	180

5	Groepsdynamiek en leidinggeven	183
5.1	Groepsdynamiek	185
5.2	Groepsvorming	188
5.3	Groepsrollen	197
5.4	Leidinggeven en communiceren	200
5.5	Observatie-instrumenten bij groepsdynamiek en leidinggeven	208
	Samenvatting	210
6	Adaptief onderwijs en passend onderwijs	213
6.1	Politieke en maatschappelijke ontwikkelingen	215
6.2	Adaptief onderwijs	225
6.3	Kinderen verschillen van elkaar	226
6.4	Universele behoeften van kinderen	227
6.5	Observeren van verschillende behoeften	232
6.6	Pedagogische strategieën	238
6.7	Adaptief en passend onderwijs organiseren	242
6.8	Van groepsoverzicht naar groepsplan	246
6.9	Kinderen met speciale behoeften	251
6.10	De reflectieve leraar	267
	Samenvatting	270
	Bijlagen	272
1	Groepsoverzicht technisch lezen	272
2	Groepsbeeld onderbouw	275
3	Groepsoverzicht voorbereidend rekenen	276
4	Specifieke onderwijsbehoeften en onderwijsaanbod per subgroep	279
5	Pedagogisch-didactisch groepsplan voorbereidend rekenen	280
	Nawoord	284
	Literatuur	287
	Illustratieverantwoording	296
	Register	297
	Over de auteur	303

Studiewijzer

Dit boek is bedoeld als studieboek voor studenten aan de pabo en de universitaire pabo vanaf het eerste studiejaar en voor leraren die hun klas-senmanagementvaardigheden willen vergroten.

In het boek vind je een aantal onderdelen die je helpen bij het bestuderen van de stof. Zo begint ieder hoofdstuk met een openingscasus die meteen een koppeling geeft met de dagelijkse onderwijspraktijk. Belangrijke begrippen staan in de kantlijn weergegeven; zo is ook meteen herkenbaar waar de begrippen uitgelegd worden. Verder staan er vragen en opdrachten tussen de teksten. Deze helpen je om over de stof na te denken, erop te reflecteren en er actief mee aan de slag te gaan. Ieder hoofdstuk sluit af met een korte samenvatting, zodat je de kernelementen nog eens rustig kunt nalezen.

Verder wordt het boek online ondersteund via [Studiemeister op studiemeister.noordhoff.nl](http://Studiemeister.noordhoff.nl) met daarop onder andere extra materiaal voor docenten (zoals PPT's met colleges, toetsvragen) en studenten (observatie-formulieren en extra oefeningen) en weblinks.

Doelen die je met het bestuderen van dit boek kunt bereiken zijn de volgende:

- Je kent de brede definitie van klassenmanagement.
- Je kunt een positief pedagogisch klimaat creëren vanuit een sensitieve en responsieve houding en kent diverse pedagogische strategieën.
- Je kent de aandachtspunten en strategieën die behoren bij de organisatie van de leeromgeving en kunt deze toepassen in je klas.
- Je kent diverse organisatorische modellen: het GIP-model, het divergente organisatiemodel, het convergente organisatiemodel en modellen om het onderwijs in een combinatiegroep te organiseren.
- Je kent de opbouw van zelfstandig verwerken naar zelfverantwoordelijk leren.
- Je kent het didactische analysemodel, het ADI-model, het IGD-model, het EDI-model, het Schema leren en ontwerpen en je kunt een bewuste keuze maken voor een didactisch model bij een lesontwerp.
- Je kunt een effectieve les voorbereiden, waarbij je gebruikmaakt van diverse vormen van differentiatie en daarbij tegemoetkomt aan de verschillen tussen leerlingen.
- Je kunt kinderen op drie niveaus feedback geven.
- Je kunt je onderwijs op een summatieve en formatieve wijze evalueren.

- Je kent de theorie over groepsdynamica en kunt diverse strategieën toepassen om een positieve groep te creëren.
- Je weet wat situationeel leiderschap is en bent in staat om op dit gebied op je eigen leraarsgedrag te reflecteren en kennis hiervan toe te passen in diverse lessen.
- Je kent de cyclus van HGW en kunt de instrumenten groepsoverzicht, groepsbeeld en groepsplan hierbij hanteren.
- Je kent diverse strategieën om kinderen met speciale behoeften te begeleiden.
- Je kent de termen pedagogisch en didactisch vakmanschap en bent in staat daarnaar te handelen.
- Je ontwikkelt je verder in pedagogisch-didactische en communicatieve vaardigheden, in reflecterend vermogen en in professioneel handelen.
- Je ontwikkelt een visie op adaptief onderwijs, passend onderwijs en klassenmanagement.

Klassenmanagement: voorwaarde voor goed onderwijs

In dit hoofdstuk worden de volgende vragen beantwoord:

- Wat is klassenmanagement?
- Welke inzichten heeft recent onderzoek opgeleverd met betrekking tot klassenmanagement?
- Welke benaderingen van klassenmanagement zijn er en welke ervan wordt in dit boek gehanteerd?
- Wat heeft klassenmanagement met onderwijsvisie te maken?
- Wat heeft klassenmanagement te maken met pedagogisch-didactische afstemming, groepsdynamiek, leiderschapstijlen, effectief lesgeven en adaptief onderwijs?
- Welke positie neemt klassenmanagement in bij passend onderwijs?
- Waarom is een schoolbreed gedragen visie op klassenmanagement van belang?

1

- 1.1 Klassenmanagement: een definitie 13
- 1.2 Inzichten uit recent wetenschappelijk onderzoek 14
- 1.3 Benaderingen van klassenmanagement 17
- 1.4 Klassenmanagement en onderwijsvisies 19
- 1.5 Klassenmanagement-strategieën 25
- 1.6 Klassenmanagement en passend onderwijs 26
- 1.7 Klassenmanagement, een schoolbreed gedragen visie 27
- 1.8 Opbouw van dit boek 29

OPENINGSCASUS

Valerie staat twee dagen voor groep 3-4. Het is haar eerste jaar als juf en ze vindt het erg leuk, maar ook best pittig om de verantwoordelijkheid te hebben voor een klas van 28 kinderen. Haar duo, Nicolette, die de overige drie dagen de klas heeft, is een ervaren leraar. Ze staat al tien jaar voor de klas en heeft behoorlijk wat routine. Soms kijkt Valerie wel een beetje op tegen Nicolette. Bij haar loopt alles zo soepel, het lijkt wel of alles haar makkelijk afgaat. Hoe doet ze dat toch?

Valerie vindt vooral het aan het werk zetten van de kinderen nog lastig. Een goede werksfeer behouden is ook een aandachtspunt. Valerie start de ochtend altijd met het uitdelen van de nakijkbak, maar het overkomt haar nog wel eens dat kinderen hun werk niet hebben ingeleverd, of dat ze zelf een

schrift thuis heeft laten liggen. Dit zorgt ervoor dat de kinderen wat onrustig worden. Valerie wil dan zo snel mogelijk beginnen met instructie geven aan het eerste groepje. Daarvoor heeft ze op aanraden van Nicolette een instructietafel voor in de klas geplaatst. Als ze bezig is met haar uitleg lukt het de andere kinderen nog niet om rustig zelfstandig te werken. Er zijn altijd wel kinderen die gaan lopen, dingen aan haar willen vragen of gewoon niet aan het werk gaan. Valerie moet dan regelmatig streng optreden, wat ze eigenlijk helemaal niet leuk vindt.

En dan zijn er ook nog Jamal en Silke, die allebei graag de leiding nemen in de klas, wat leidt tot veel vervelende opmerkingen en stoer gedrag. Valerie weet eigenlijk niet goed hoe ze zo'n groepsproces nu in goede banen moet leiden.

Goed klassenmanagement leidt tot gelukkige leraren en gelukkige kinderen. Leraren die goede klassenmanagers zijn, staan met plezier voor de klas en slagen erin om een leeromgeving te managen en te faciliteren waarin kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen.

Klassenmanagement is vanuit het oogpunt van dit boek voorwaardelijk voor het bereiken van *alle* onderwijsdoelen. We richten ons dus niet alleen op de organisatorische aspecten van klassenmanagement, maar ook op de pedagogische en didactische competenties die een goede klassenmanager moet bezitten. We noemen dat pedagogisch en didactisch vakmanschap.

Sinds de invoering van passend onderwijs in 2014 is het organiseren van een leeromgeving waarin tegemoetgekomen wordt aan zeer diverse onderwijsbehoeften van leerlingen de grootste uitdaging van leraren geworden. In dit boek wordt een integratief antwoord gegeven op deze uitdaging in de vorm van theorie en klassenmanagementstrategieën.

Daarnaast word je uitgedaagd om zelf steeds kritisch te blijven denken en je bewustzijn te vergroten op het gebied van de keuzes die je kunt maken in zowel onderwijsvisie, als alle strategieën die er voorhanden zijn om het leren en ontwikkelen in jouw groep te organiseren en te stimuleren. En daarbij te durven experimenten en te reflecteren op het effect en de invloed die deze keuzes hebben. We willen je aanmoedigen om eigenwijze keuzes te durven maken, om een authentieke leraar te worden die bewust handelt en zijn/haar handelen professioneel kan verwoorden.

1.1 Klassenmanagement: een definitie

Uit de openingscasus blijkt dat het voor Valerie, een startende leraar, nog niet meevalt om een klas effectief te begeleiden. Een kwart van de startende leraren verlaat binnen vijf jaar het onderwijs, zo heeft onderzoek aangetoond. Dat is zonde, want startende leraren zijn meestal enthousiast en vol met ideeën. Klassenmanagement en omgaan met lastig gedrag blijken de grootste struikelblokken te vormen. Uit dit boek zal blijken dat klassenmanagement en het creëren van rust en harmonie in de klas (wat problemen voorkomt) juist heel goed te leren vallen!

Wat is klassenmanagement? Het begrip klassenmanagement moet in dit boek breder opgevat worden dan de Nederlandse taal toelaat. Het Engelse *classroom management* komt meer in de richting (Klarus & Wardekker, 2011), daar het ook het pedagogisch-didactisch handelen, het omgaan met groepsdynamiek, communiceren en leidinggeven omvat. In die bredere betekenis bedoelen we met klassenmanagement alle strategieën die leraren kunnen gebruiken om een productief en positief groepsklimaat te bevorderen. Samenvattend komt dit neer op het scheppen van voorwaarden voor effectief onderwijs.

Klassenmanagement omvat maatregelen die het effectief en efficiënt gebruik van lessen en lestijd bevorderen, waaronder maatregelen om rust en harmonie in je klas te creëren. Leraren die goed zijn in klassenmanagement weten hoe ze effectief les moeten geven en welke strategieën belangrijk zijn om een positieve groep en een goede werksfeer in de klas te realiseren, en ze kunnen op een adaptieve manier omgaan met verschillen tussen kinderen. Kinderen die les krijgen van een goede klassenmanager (lees: een goede leraar) krijgen de mogelijkheid om actief te leren en zich sociaal-emotioneel goed te ontwikkelen.

Klassenmanagement is zowel instrument als voorwaarde voor het bereiken van alle onderwijsdoelen. Welke onderwijsdoelen je nastreeft, hangt direct samen met je onderwijsvisie. De onderwijsvisie van een school heeft als zodanig direct invloed op de aard en inhoud van de klassenmanagementstrategieën. Strategieën die te maken hebben met: plannen, voorbereiden, organiseren, beslissen, begeleiden, controleren, evalueren, sturen en bijsturen. Met leidinggeven.

1.2 Inzichten uit recent wetenschappelijk onderzoek

Er is veel onderzoek gedaan naar de wijze waarop scholen en leraren de kwaliteit van hun onderwijs en de leerprestaties van leerlingen kunnen verbeteren. De vragen die jij vast in je hoofd hebt, zijn: wat levert het nu eigenlijk op als je als leerkracht bepaalde klassenmanagementstrategieën inzet? En in hoeverre verbeteren de leerprestaties, het gedrag, de motivatie en de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen?

In een recent onderzoek (reviewstudie) analyseerden Hanneke Korpershoek et al. (Instituut voor Onderzoek van Onderwijs GION, Rijksuniversiteit Groningen) 47 eerdere onderzoeken naar klassenmanagementinterventies in het primair onderwijs. De klassenmanagementinterventies of -strategieën die de onderzoekers hebben onderzocht zijn gebaseerd op die van Evertson & Weinstein (2006). Zij beschrijven vijf strategieën voor goed klassenmanagement:

- 1 ondersteunende en zorgzame relaties (laten) opbouwen tussen en met leerlingen;
- 2 organisatie van de instructie; zodat leerlingen optimaal kunnen leren;
- 3 betrokkenheid en actief leren aanmoedigen door groepsgerichte klassenmanagementstrategieën te gebruiken;
- 4 het bevorderen van zelfregulatie en het stimuleren van de ontwikkeling van sociaal-emotionele vaardigheden bij leerlingen;
- 5 het toepassen van passende interventies om leerlingen met gedragsproblemen te begeleiden.

De uitkomst was dat de leerprestaties van leerlingen het meest gebaat zijn bij interventies die het gedrag van de leerkracht verbeteren, bijvoorbeeld doordat deze bepaalde klassenmanagementvaardigheden aanleert. Een voorbeeld hiervan is het gebruik van regels en afspraken in de klas. Opmerkelijk is dat deze meta-analyse aantoont dat indien klassenmanagementstrategieën gecombineerd worden met interventies gericht op sociaal-emotioneel leren dit het beste effect heeft op de leerprestaties. Positief pedagogisch klassenmanagement leidt dus tot betere leerprestaties.

Voor meer informatie verwijzen we naar *Effective classroom management strategies and classroom management programs for educational practice* (Korpershoek et al., 2014).

Een ander onderzoek dat van belang is, is dat van de Amerikaan Robert Marzano. Hij heeft kennis over 'wat werkt in het onderwijs' verder in kaart gebracht door meta-analyses van onderwijsonderzoek dat de afgelopen 35 jaar is uitgevoerd. Op basis van deze meta-analyses kwam hij tot elf factoren die de meeste invloed hebben op de prestaties van kinderen (zie figuur 1.1). Klassenmanagement (in 'enge' zin, niet in brede zin zoals bedoeld in dit boek) is een van de factoren die een grote rol spelen. Voor meer informatie over dit onderzoek verwijzen we naar de publicatie *Wat werkt op school* (Marzano, 2009). De conclusie van zijn onderzoek is: de belangrijkste factor die van invloed is op het leren van leerlingen is de leraar!

Macroniveau

Mesoniveau

Microniveau

Uit figuur 1.1 blijkt dat je als leraar diverse rollen inneemt. Je bent tegelijkertijd pedagoog, didacticus, organisator en klassenmanager op macro-, meso- en microniveau. Op macroniveau: gezien vanuit je rol als teamlid van de school waarvan je deel uitmaakt (of nog verder: gezien vanuit de vormende en opvoedkundige taak van jou als leraar in de samenleving). Op mesoniveau: je rol in de klas, in je groep. Op microniveau: de les die je geeft (dit komt niet terug in figuur 1.1). Marzano (2010) bespreekt deze rollen ook en legt ze als volgt uit. De leraar is volgens hem:

- *Ontwerper van het curriculum.* Daarmee bedoelt hij dat je niet blind een lesmethode volgt, maar dat je de leerinhoud afstemt op de verschillen tussen kinderen (zowel als groep als individueel). Je gebruikt hierbij zowel pedagogische als didactische kennis.
- *Instructeur.* De leraar geeft gevarieerd en effectief instructie, afgestemd op het doel van de les en de behoeften van kinderen.
- *Klassenmanager.* De leraar plant en organiseert het onderwijs efficiënt en doelgericht.

Figuur 1.1

Factoren die van invloed zijn op de prestaties en ontwikkeling van kinderen

Bron: Marzano, 2009

Marzano laat in zijn meta-analyse zien dat pedagogisch handelen en klassenmanagement met elkaar zijn verbonden en dat ze samen met de didactische aanpak van de leerkracht en het sturing bieden aan het onderwijsprogramma de grootste factor van invloed zijn, als we het hebben over hoe leerlingen zich ontwikkelen op school.

De rollen die hij benoemt staan dus niet los van elkaar, maar beïnvloeden elkaar, vormen een geheel. Echter, het goed uitoefenen van je rol als klasmanager vormt het fundament van het uitoefenen van de andere twee rollen. Klassenmanagement vormt de basis voor effectieve instructie en ontwerp van het curriculum.

Effectief klassenmanagement richt zich volgens Marzano (2010) vervolgens op vier strategieën:

- 1 regels en routines;
- 2 omgaan met ordeverstoring gedrag;
- 3 een goede relatie tussen leraar en leerlingen;
- 4 de juiste mentale houding van de leraar.

De tweede strategie die Marzano hanteert, wordt in dit boek niet zo genoemd. In plaats van het omgaan met ordeverstoring gedrag hebben we het over pedagogische strategieën om ordeproblemen te voorkomen. Deze strategieën zijn gericht op het creëren van rust en harmonie in de klas. Vanuit onze visie kun je ordeproblemen voorkomen door een positief pedagogisch klimaat te creëren, meesterlijk te differentiëren en situationeel leiding te geven. We gaan daarnaast in op de strategieën die je kunt inzetten bij kleine incidenten (die niet overeenkomen met gewenst gedrag) en hoe je kinderen met speciale (gedrags)behoeften kunt begeleiden. Marzano wijst op het belang om verantwoordelijkheid te stimuleren bij leerlingen, het belang van een goede start met je groep en de rol van schoolbreed klassenmanagement.

Feedback

Een andere meta-analyse die gebruikt is voor dit boek, is van Hattie (2009). Hij onderzocht meer dan achthonderd studies en ontdekte de kracht van feedback als tool om leren zichtbaar te maken voor kinderen. Volgens Hattie is het belangrijk om leren door de ogen van leerlingen te zien en hen te helpen eigenaar te worden van hun leerproces.

Veel van de strategieën beschreven in dit boek zijn gebaseerd op de uitkomsten van deze meta-analyses. Daarnaast is er onder andere gebruik gemaakt van recent onderzoek van Ledoux en Waslander (2020), Dweck (2006, 2013), Bosker et al. (2015), Kagan (2010), Evertson en Weinstein (2006) en de Onderwijsraad (2023).

Tussenvraag 1.1

- a Welke rol gaat je makkelijk af bij het lesgeven?
- b Welke rol wil je nog beter ontwikkelen en waarom?

1.3 Benaderingen van klassenmanagement

In de literatuur vind je diverse benaderingen van klassenmanagement die elkaar deels overlappen. In het *Handbook of Classroom Management* van Evertson en Weinstein (2006) worden diverse strategieën voor klassenmanagement beschreven, waaraan zes benaderingen van klassenmanagement ten grondslag liggen. Klarus en Wardekker (2011) vatten deze als volgt samen:

- 1 gedragsgeoriënteerde benadering;
- 2 op zelfsturing gerichte benadering;
- 3 ecologische benadering;
- 4 gespreksgeoriënteerde benadering;
- 5 curriculumgeoriënteerde benadering;
- 6 relationele benadering.

Ad 1 Gedragsgeoriënteerde benadering

De gedragsgeoriënteerde benadering van klassenmanagement gaat uit van behavioristische leerprincipes. Skinner en Bandura zijn hiervan belangrijke vertegenwoordigers. Behavioristische leerprincipes zijn gebaseerd op de aanname dat leren ontstaat uit het belonen van gewenst gedrag en het bestraffen van ongewenst gedrag. Straffen gaat echter lijnrecht in tegen de basisbehoeften van kinderen en wordt als 'opvoedmiddel' in dit boek niet ondersteund. Daarbij komt dat bekrachtigen van gewenst gedrag aantoonbaar meer effect heeft. Veel gedragsverbeteringsprogramma's die voortkomen uit het behaviorisme, zijn tegenwoordig gericht op het belonen van goed gedrag, een voorbeeld hiervan is PBS (Positive Behavior Support).

Ad 2 Op zelfsturing gerichte benadering

De op zelfsturing gerichte benadering is ontstaan als reactie op de eenzijdige gedragsmatige aanpak van de behavioristen. Het is een humanistische, kindgerichte aanpak van klassenmanagement, die als doel heeft dat kinderen hun eigen gedrag en ontwikkeling adequaat kunnen sturen op basis van goed ontwikkelde waarden en normen. In deze benadering is de intrinsieke motivatie van kinderen belangrijk. Kinderen hebben van nature de wil om te leren, om zich te ontwikkelen en om sociaal gepast gedrag te vertonen. Het creëren van zelfverantwoordelijke, sociale en betrokken individuen is het doel. Namen die bij deze benadering horen zijn onder andere: Maria Montessori, Kees Boeke en Celestin Freinet.

Ad 3 Ecologische benadering

De ecologische benadering van klassenmanagement richt zich op het aanpassen van de omgeving aan het doel van je onderwijs. De klas als systeem, waarbij de klassenmanager allerlei processen bestudeert (zoals lesovergangen, groepsprocessen, de start van een les, hoe routines worden gevormd) en waarbij leraar en leerlingen gezamenlijk een set gewoontes, normen en waarden creëren. Orde houden, je op meer dingen tegelijk kunnen richten, vaart in de les houden, kinderen erbij betrekken en een uitdagende en afwisselende les kunnen voorbereiden zijn onderwerpen bij deze benadering. Kounin (1970) en Veenman et al. (2003) zou je aan de ecologische benadering kunnen verbinden.

Ad 4 Gespreksgeoriënteerde benadering

De gespreksgeoriënteerde benadering van klassenmanagement richt zich op het analyseren van gesprekken tussen de leraar en de leerlingen. Het bewust toepassen van communicatieve strategieën bij klassenmanagement komt voort uit deze zienswijze. Op het gebied van klassenmanagement zijn er veel overeenkomsten te vinden met de ecologische benadering. Er is echter meer aandacht voor het empathisch vermogen van de leraar zoals dat naar voren komt in technieken als actief luisteren, taakafstemming en responsieve instructie (zie hoofdstuk 2 en 6).

Ad 5 Curriculumgeoriënteerde benadering

Het vertrekpunt van de curriculumgeoriënteerde benadering van klassenmanagement is dat didactisch en inhoudelijk goed onderwijs leidt tot een positief groepsklimaat. Door aantrekkelijk lesmateriaal te creëren, willen de aanhangers van deze benadering kinderen motiveren tot leren. Klassenmanagement richt zich met name op de didactiek en het motiveren van kinderen. Probleemgestuurd onderwijs, ontwikkeld door Klaassen (1995), en realistisch rekenonderwijs zijn gefundeerd op deze principes.

Ad 6 Relationele benadering

In een relationele benadering van klassenmanagement (Wubbels et al., 2011) worden situationele leiderschapstijlen (zie hoofdstuk 5) gecombineerd met een systeembenadering van communicatie (onder andere Watzlawick et al., 1970). De leraar en zijn klas worden opgevat als een sociaal systeem, waarbij er voortdurend interacties en wederzijdse beïnvloedingen zijn. Dit systeem is volgens Wubbels et al. relatief stabiel en uniek. Met stabiel wordt bedoeld dat door de feedback die over en weer gegeven wordt een zeker evenwicht in stand wordt gehouden (het wordt niet plotseling een 'enorme chaos'). Met uniek wordt bedoeld: elk systeem is anders voor elke leraar-klascombinatie. In deze benadering wordt de focus gelegd op de relatie tussen de leraar en de leerlingen, door met behulp van een vragenlijst en een model dat hieruit voortkomt percepties van leerlingen van hun leraar in kaart te brengen. Dit model wordt besproken in hoofdstuk 5.

In al deze benaderingen wordt klassenmanagement niet als doel gezien, maar als een middel, een instrument. Het doel dat wordt nagestreefd met het gegeven onderwijs hangt af van de onderwijsvisie die een school heeft en de pedagogische kern van het onderwijs dat een school wil uitdragen. In dit boek wordt een eclectische benadering van klassenmanagement gehanteerd. Dat wil zeggen dat de strategieën die genoemd worden om een goede klassenmanager te worden, te herleiden zijn tot met name vijf van de hiervoor besproken benaderingen: de op zelfsturing gerichte benadering, de ecologische benadering, de gespreksgeoriënteerde benadering, de curriculumgeoriënteerde benadering en de relationele benadering.

Eclectische
benadering

1.4 Klassenmanagement en onderwijsvisies

Jouw onderwijsvisie hangt direct samen met de wijze waarop jij je klassenmanagement vorm zal geven. We gaan in deze paragraaf eerst in op de verschillende onderwijsvisies zoals die te vinden zijn in onderwijstradities. Vervolgens behandelen we schooltypen met de bijbehorende onderwijsvisies.

1.4.1 Onderwijsvisies en onderwijstradities

Er bestaan op de basisscholen in Nederland grote verschillen in onderwijsvisie. We plaatsen deze onderwijsvisies in vier onderwijstradities: volgens het behaviorisme (lineair vormgegeven), het sociaal constructivisme (concentrisch vormgegeven), de groepsgerichte onderwijstraditie en de individugerichte onderwijstraditie. Daarna gaan we in op de holistische benadering van onderwijs volgens Biesta.

Onderwijstraditie 1: behaviorisme

De eerste onderwijstraditie, volgens het behaviorisme, heeft de volgende kenmerken:

- scholen met een lineair curriculum;
- leerprogramma opgesplitst in delen met een relatief vaste vormgeving;
- cursorische vormgeving;
- gebruik van programma's, lesmethoden en leerlijnen;
- gericht op aanleren van vaardigheden en reproduceerbare kennis;
- nadruk op instructie en oefenen;
- leraar als uitvoerder.

Onderwijstraditie 2: sociaal constructivisme

De tweede onderwijstraditie, volgens het sociaal constructivisme, heeft de volgende kenmerken:

- concentrisch curriculum;
- werken met betekenisvolle gehelen;
- gebruikmaken van diverse bronnen;
- gericht op kennisconstructie (begrip, samenhang);
- onderwijsvormen: ontdekkend en onderzoekend leren, leergesprek, feedbackgesprek;
- formatieve evaluatie;
- leraar als ontwerper en begeleider.

Onderwijstraditie 3: groepsgericht

De groepsgerichte onderwijstraditie wordt als volgt gekenmerkt:

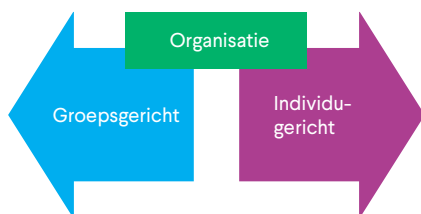
- klassikaal onderwijs;
- de klas of groep als eenheid;
- onderwijs wordt voor de hele groep georganiseerd;
- organisatie: een leraar per jaargroep;
- het curriculum is uitgangspunt, kind volgt het onderwijs.

Onderwijsstraditie 4: individugericht

De vierde onderwijsstraditie is individugericht en heeft de volgende kenmerken:

- individuele kind als uitgangspunt;
- denken in individuele leerroutes, leer- en ontwikkelingslijnen;
- onderwijs wordt georganiseerd rond individuele verschillen;
- groepsactiviteiten als middel tot individueel leren;
- onderwijs is kindvolgend.

Figuur 1.2
Individugerichte
of groeps-
gerichte
onderwijsstraditie

Bron: Marzano, 2009

Tussenvraag 1.2

- Voel jij je in je denken het meest aangetrokken tot onderwijsstraditie 1 of 2? En waarom is dat?
- Vanuit welke onderwijsstraditie werkt je stageschool?
- Hoe zou jij het liefste willen werken en wat zijn uitzonderingen daarbij?

Tussenvraag 1.3

- Past de visie op onderwijs die jij hebt bij onderwijsstraditie 3 of onderwijsstraditie 4? En kun je dat uitleggen?
- Bij welke onderwijsstraditie hoort jouw (stage)school?
- Hoe zou jij het liefste willen werken op een school?

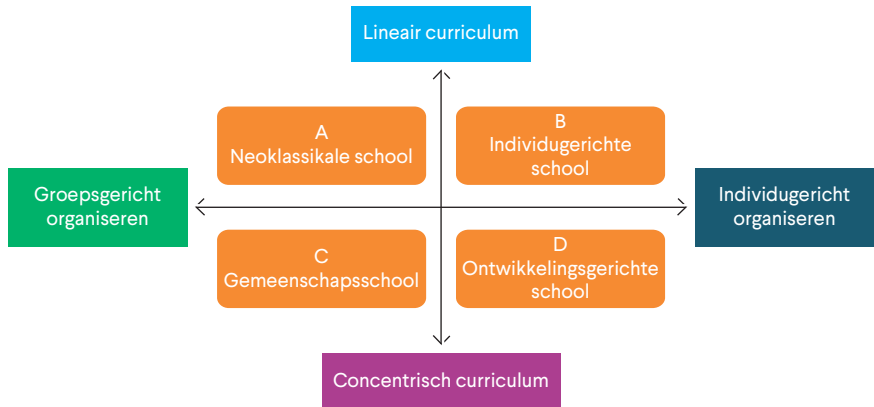
1.4.2 Schooltypen en onderwijsvisies

De vier onderwijsstradities kunnen we vertalen in vier schooltypen, namelijk:

- neoklassikale school
- individugerichte school
- gemeenschapsschool
- ontwikkelingsgerichte school

Verwerken we dit in een model, dan ziet dat eruit als in figuur 1.3.

Figuur 1.3
Vier basistypen
van scholen

Bron: APS (2011)

Hierna beschrijven we de vier verschillende schooltypen met bijbehorende onderwijsvisies, zoals weergegeven in het model van figuur 1.3.

Type A: neoklassikale school

De neoklassikale school kent een lineair curriculum. Het uitgangspunt is de groep (leerstofjaarklassysteem). Kenmerken zijn verder:

- werken met lesmethoden;
- convergente differentiatie (zie subparagraaf 4.3.2);
- differentiatie gericht op behalen van lesdoel en periodedoel voor zo veel mogelijk kinderen;
- differentiatie volgens het BHV-model (basisstof, herhalingsstof en verrijksstof, zie subparagraaf 4.3.2);
- organisatiemodel: GIP-model of convergent organisatiemodel gericht op zelfstandig verwerken (zie hoofdstuk 3);
- middel om met verschillen om te gaan: groepsbeeld, groepsoverzicht en groepsplan (zie hoofdstuk 6).

Type B: individugericht school

De individugericht school kent een lineair curriculum. Het individuele kind is uitgangspunt. Kenmerkend voor de individugericht school is het volgende:

- onderwijs gericht op de onderwijsbehoeften van het kind;
- divergente differentiatie (zie subparagraaf 4.3.2);
- werken in de zone van de naaste ontwikkeling;
- holistische benadering van onderwijs;
- onderwijs is gericht op brede ontwikkeling;
- middel om met verschillen om te gaan: groepsbeeld, groepsoverzicht en groepsplan;
- organisatiemodel: divergent organisatiemodel met individuele instructie, gericht op zelfverantwoordelijk leren;
- leraar als begeleider van het ontwikkelingsproces.

Type C: gemeenschapsschool

De gemeenschapsschool kent een concentrisch curriculum en neemt de groep als uitgangspunt. Kenmerken zijn:

- onderwerp of concept staat centraal;
- aandacht voor de balans van betekenisvol en zinvol;
- *community of learners*;
- differentiatie door verschil in activiteiten en verwerkingen (niveau, interesse, leerstijl);
- kringgesprek en leergesprek;
- coöperatieve werkvormen;
- leraar creëert onderwijsleersituatie vanuit lesdoel en vanuit onderwijsbehoeften van kinderen;
- middel om met verschillen om te gaan: groepsbeeld, groepsoverzicht en groepsplan.

Type D: ontwikkelingsgerichte school

De ontwikkelingsgerichte school kent een concentrisch curriculum en neemt het individu als uitgangspunt. Kenmerken zijn:

- accent op eigenaar van leerproces;
- accent op balans tussen betekenisvol en zinvol;
- leerling heeft invloed op eigen activiteiten (inhouden, werkvormen, samenwerkingsvormen, producten, doelen);
- leerling werkt aan betekenisvolle gehelen;
- accent op reflectie: gesprek over effect van het leren;
- leraar als ontwerper en begeleider;
- middel om met verschillen om te gaan: groepsbeeld, groepsoverzicht en groepsplan.

Tussenvraag 1.4

- Naar welk type school gaat jouw voorkeur uit?
- Welke gemeenschappelijke elementen vind je terug bij de diverse schooltypen?
- Welke onderdelen die genoemd zijn, vind jij het belangrijkste? Maak een prioriteitenlijstje met ten minste vier punten die je terug zou willen zien in de school waar jij wilt gaan werken.

1.4.3 De drieslag van Biesta

Drieslag van
Biesta

Het prachtige risico van onderwijs van Gert Biesta (2015) is een invloedrijk boek dat de kern van het onderwijs onderzoekt en pleit voor een meer mensgerichte benadering. Biesta stelt dat onderwijs per definitie een risico inhoudt omdat het gaat om het begeleiden van jonge mensen in hun ontwikkeling, wat niet volledig beheersbaar is. Hij bekritiseert de huidige nadruk op meetbare leeruitkomsten en stelt dat onderwijs meer is dan alleen het overbrengen van kennis.

Biesta introduceert drie belangrijke functies van onderwijs die een cruciale rol in de ontwikkeling van leerlingen spelen en een brede kijk bieden op wat onderwijs zou moeten beogen. Hij introduceert de volgende drieslag:

- 1 kwalificatie: de overdracht van kennis en vaardigheden;
- 2 socialisatie: het overbrengen van normen en waarden;
- 3 subjectificatie: de ontwikkeling van de persoon als autonoom individu.

1 Kwalificatie

Kwalificatie verwijst naar het overbrengen van kennis, vaardigheden en competenties die leerlingen nodig hebben om deel te nemen aan de samenleving. In de praktijk van het basisonderwijs betekent dit bijvoorbeeld dat leerlingen leren lezen, schrijven en rekenen en basiskennis opdoen over vakken zoals geschiedenis, aardrijkskunde en natuurkunde. Een voorbeeld hiervan is het geven van rekenlessen waarbij kinderen de basisprincipes van optellen, aftrekken, vermenigvuldigen en delen leren, zodat ze deze vaardigheden in het dagelijks leven kunnen toepassen.

2 Socialisatie

Socialisatie heeft te maken met het overbrengen van normen, waarden, tradities en manieren van handelen die in een samenleving belangrijk worden geacht. In het basisonderwijs gebeurt dit bijvoorbeeld door het aanleren van regels en routines in de klas, zoals samenwerken, delen, beleefdheid en respect voor anderen. Een voorbeeld hiervan is het leren van kinderen om in groepen samen te werken, waarbij ze leren om naar elkaar te luisteren, elkaars mening te respecteren en conflicten op een vreedzame manier op te lossen.

3 Subjectificatie

Subjectificatie richt zich op de ontwikkeling van de leerling als een zelfstandig en kritisch denkend individu. Het gaat erom dat kinderen leren om hun eigen mening te vormen, onafhankelijk te denken en zich als uniek individu te ontwikkelen. In de praktijk kan dit bijvoorbeeld gestimuleerd worden door kinderen te laten reflecteren op hun eigen werk of ervaringen, ze eigen ideeën en oplossingen te laten bedenken of door ruimte te bieden aan eigen keuzes in projecten en opdrachten. Een voorbeeld is een les waarin kinderen worden uitgenodigd om na te denken over een maatschappelijk vraagstuk, zoals milieubescherming, en vervolgens om hun eigen standpunten hierover te ontwikkelen en te presenteren.

In het basisonderwijs is het belangrijk dat deze drie functies in balans zijn, zodat kinderen niet alleen kennis en vaardigheden opdoen (kwalificatie), maar ook leren hoe ze op een sociale en ethische manier in de wereld kunnen staan (socialisatie) en hun eigen identiteit kunnen ontwikkelen bij de vorming van vrije en verantwoordelijke burgers (subjectificatie).

Biesta pleit voor een pedagogische aanpak die openstaat voor de onvoorspelbaarheid en onzekerheid van het leerproces. Hij ziet dit als een prachtig risico dat leraren en opvoeders mogen omarmen. Hij roept op tot een herwaardering van de rol van de leraar als een persoon die bijdraagt aan de groei van leerlingen, niet alleen door kennis over te dragen, maar ook door hen te begeleiden in hun ontwikkeling als mens. Het boek is daarmee een pleidooi voor een meer holistische en relationele benadering van onderwijs en Biesta heeft dan ook zeker een grote invloed op hoe het huidige onderwijs de 'ontwikkelingsopdracht' van kinderen vormgeeft.

Het is goed om te beseffen dat de benadering van klassenmanagement die jij hanteert verbonden is met de visie op onderwijs die jij als leraar hebt of die op jouw school gekozen is.

1.5 Klassenmanagementstrategieën

Wat heeft klassenmanagement te maken met pedagogisch-didactische afstemming, effectief lesgeven, groepsdynamiek, leiderschapsstijlen en adaptief onderwijs?

Het scheppen van een goed pedagogisch en productief klimaat is voor veel beginnende leraren een flinke opgave. Het is daarom belangrijk dat startende leraren inzicht verwerven in de belangrijkste aspecten van klassenmanagement, waaronder de relatie tussen de leraar met zijn leerlingen. Startende leraren (en elke andere leraar trouwens ook) zijn erbij gebaat als ze kunnen beschikken over praktische klassenmanagementtools en -strategieën, zodat ze weten wat ze moeten doen om het doel dat ze voor ogen hebben te behalen: het creëren van een fijne klas, waarin kinderen op een positieve manier omgaan met elkaar en zich goed kunnen ontwikkelen.

Lesgeven is *knowing in action*, ofwel *knowing what to do when you don't know what to do* (Piaget, 1896-1980). Van der Wolf vertaalde dit als: lesgeven is weten wat je moet doen onder zich niet herhalende omstandigheden. In feite slaat hij zo precies de spijker op zijn kop. In dit boek proberen we theorieën en strategieën aan te reiken, zodat je als leraar weet wat je moet doen in een dynamische klas.

Het praktische doel is dat je een handige gereedschapskist aanlegt met *klassenmanagementtools*. Het vergroten van je handelingsrepertoire op het gebied van klassenmanagement zal ertoe bijdragen dat je zelfverzekerder en met meer plezier voor de klas staat. Situationeel, snel en positief kunnen handelen zorgen voor rust en een goede sfeer in je klas en dit komt ten goede aan de kinderen!

Dit boek biedt diverse klassenmanagementstrategieën:

- strategieën voor een goed pedagogisch klimaat en een positieve werksfeer (hoofdstuk 2);
- strategieën voor het creëren en behouden van rust en harmonie in de klas (hoofdstuk 2);
- pedagogische afstemmingsstrategieën (hoofdstuk 2 en 6);
- organisatorische strategieën gericht op het beheer van de ruimte en de tijd (hoofdstuk 3);
- didactische afstemmingsstrategieën (hoofdstuk 4);
- strategieën voor effectief lesgeven (hoofdstuk 4);
- communicatieve strategieën (hoofdstuk 5);
- strategieën voor het positief beïnvloeden van groepsprocessen (hoofdstuk 5);
- strategieën voor situationeel leiderschap (hoofdstuk 5);
- strategieën voor omgaan met verschillen tussen kinderen (hoofdstuk 2 tot en met 6);
- strategieën voor het begeleiden van kinderen met speciale behoeften (hoofdstuk 6);
- strategieën voor meesterlijk differentiëren en passend onderwijs organiseren (hoofdstuk 6).

Al deze strategieën en tools zorgen ervoor dat je je kunt bekwamen in het worden van een goede klassenmanager, dus in het worden van een goede leraar. We willen benadrukken dat je deze strategieën en tools niet als een trucje kunt inzetten: ze vergen veel kennis, oefening en energie. Klassenmanagement is vanuit de visie van dit boek gericht op het creëren van rust en harmonie in de klas en een rijke leeromgeving van waaruit je het leren en ontwikkelen van kinderen optimaal kunt begeleiden.

1.6 Klassenmanagement en passend onderwijs

Goed klassenmanagement is voorwaardelijk om te komen tot passend onderwijs. In dit boek hanteren we de term 'adaptief onderwijs' bij het verwijzen naar de onderwijskundige theorie van Luc Stevens. Daarnaast gebruiken we de term 'passend onderwijs' wanneer we verwijzen naar het passend-onderwijsbeleid (dit verschil wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 6). Waar het op neerkomt is dat je als leraar op een adaptieve wijze moet kunnen omgaan met alle verschillen die er bestaan tussen kinderen en daar de leeromgeving naar kunt inrichten.

Als het organisatorische deel van je klassenmanagement op orde is, schept dit tijd, rust en ruimte. Ruimte die je kunt gebruiken om goed te differentiëren, door te kijken en te luisteren naar kinderen in je klas. Als je een goede klassenmanager bent, zul je ruimte krijgen voor reflectie op je eigen

leraarsgedrag en de effecten van je pedagogisch-didactisch handelen op je leerlingen. Luister veel naar de kinderen in je klas en kijk ook naar de feedback die ze geven (onder andere met hun lichaamstaal). Daar kun je veel van leren. Probeer steeds dat wat kinderen aan je teruggeven (aan woorden, lichaamstaal, ingeleverd werk, energie) te beschouwen als feedback op jouw leraarsgedrag. Wat doe je ermee, welke gevolgen heeft de feedback die je terugkrijgt voor je onderwijsaanbod, voor je leiderschapstijl, voor de manier waarop je met de kinderen omgaat? Dat is in essentie waar het 'omgaan met verschillen' om draait, namelijk:

- het kunnen inzien van de (sociale en onderwijs)behoeften van de kinderen in je klas;
- je pedagogisch-didactisch handelen daarop afstemmen;
- de onderwijsleeromgeving daarnaar kunnen inrichten;
- feedback kunnen opvatten als reflectie op je eigen leraarsgedrag.

1.7 Klassenmanagement, een schoolbreed gedragen visie

Elke leraar op een school is bezig met klassenmanagement. Leraren organiseren hun lessen op een bepaalde manier, zoals ze dat gewend zijn, en passen intuïtief vaak al veel strategieën toe die in dit boek staan beschreven. Het gaat erom dat leraren bewust aan de slag gaan met klassenmanagement en dat je als schoolteam bewust bekwame leraren krijgt. Het kunnen reflecteren op je eigen leraarsgedrag is daar een belangrijk onderdeel van: je afvragen waarom je op een bepaalde wijze iets aanpakt, jezelf vragen stellen en je werkwijze evalueren en steeds weer aanpassen. Zo doet meester Najib dat in het volgende voorbeeld.

Reflecteren

VOORBEELD | Meester Najib reflecteert op zijn leraarsgedrag

Tijdens het zelfstandig werken loopt meester Najib een ronde. Opeens wordt het onrustig. Een paar kinderen beginnen steeds harder te praten, waar een ander groepje weer last van heeft. Intussen zit de instructiegroep al een tijdje op Najib te wachten. Ze worden ongeduldig, want ze hebben Najib nodig. Na afloop van deze ochtend reflecteert Najib op zijn leraarsgedrag. Hij vraagt zich af: hoe kwam het dat het niet zo lekker liep vanmorgen? Waarom werden Dani en Jarco zo druk? En hoe kan ik de volgende keer voorkomen dat de instructiegroep zo lang op mijn hulp moet wachten?

Na de kleine pauze start Najib met een groepsles. Daarna volgt weer een zelfstandige werkperiode. Najib probeert toe te passen wat hij vanmorgen heeft geleerd. Hij begint nu met de instructiegroep een korte opdracht te geven, dan pas start hij met zijn serviceronde. Na afloop van de werkperiode evalueert hij met de klas: hoe vonden de kinderen dat het ging?

Om bewust aan de slag te kunnen gaan met klassenmanagement is het goed om een gezamenlijke visie op klassenmanagement te ontwikkelen die schoolbreed gedragen wordt. Klassenmanagement kan pas werkelijk effectief zijn als kinderen op school continuïteit en eenduidigheid ervaren en een doorgaande ontwikkeling kunnen doormaken. Dat betekent ten eerste dat de inhoud van het onderwijs in de verschillende leerjaren of bouwen op elkaar is afgestemd en ten tweede dat het klassenmanagement dat gehanteerd wordt in de diverse groepen op elkaar aansluit. Als kinderen naar een andere klas of een andere bouw gaan, verandert er al heel veel. Het is daarom goed als er ook dingen herkenbaar en gemeenschappelijk zijn, zoals de regels in een klas, de manier waarop rondes gelopen worden, het teken voor uitgestelde aandacht dat gebruikt wordt en de wijze waarop feedback wordt gegeven aan kinderen.

Klassenmanagementtechnieken en -vaardigheden zijn individueel goed te leren. Als een school zijn visie op klassenmanagement gezamenlijk herijkt, heb je nog meer kans op succes. Het is daarom goed om op schoolniveau te praten over de onderwerpen (zoals beschreven in de hoofdstukken hierna) die te maken hebben met klassenmanagement en effectief onderwijs, om vervolgens een plan uit te zetten. Het formuleren van heldere pedagogische uitgangspunten is daarbij van belang. Dat start met de vraag: waartoe dient ons onderwijs, wat is de pedagogische kern van onze onderwijsvisie? Dit verfijnt zich steeds meer in doelen als: we willen graag dat kinderen eigenaar worden van hun leerproces, dat kinderen een grote mate van zelfstandigheid en verantwoordelijkheid voor hun handelen bezitten en ook een grote sociale verantwoordelijkheid kunnen dragen. Vervolgens vraagt het schoolteam zich af: hoe kunnen we dat concreet vormgeven in de diverse bouwen? De gezamenlijke pedagogische visie wordt dan naar de praktijk vertaald: zo doen we dat op onze school.

Nadat je op schoolniveau een plan hebt gemaakt, een schoolvisie op klassenmanagement, volgt de praktische vertaling ervan per bouw. Er bestaan namelijk belangrijke verschillen tussen hoe je het klassenmanagement vormgeeft in de onderbouw (groep 1-2), middenbouw (3-4-5) en bovenbouw (6-7-8). Als die afspraken gemaakt zijn, kun je ook per bouw afspreken om elkaar te coachen. Dat kun je doen door middel van collegiale consultatie of intervisie.

Binnen de afspraken die je maakt over klassenmanagement op teamniveau of op bouwniveau zul je trouwens altijd nog individuele verschillen behouden. Dat is ook goed, iedereen heeft recht op zijn eigen stijl van lesgeven en kan daarbij gebruikmaken van zijn eigen specifieke onderwijstalenten. Het gezamenlijke plan zorgt ervoor dat er een duidelijk herkenbare, doorgaande lijn ontstaat in de school. Dat bevordert de effectiviteit van het onderwijs en zorgt voor synergie tussen leraren en leerlingen.

1.8 Opbouw van dit boek

In dit boek wordt klassenmanagement benaderd vanuit vijf invalshoeken die met elkaar in verband staan:

- 1 pedagogisch klimaat: pedagogisch handelen;
- 2 organisatie van de leeromgeving: organisatorisch handelen;
- 3 effectief lesgeven: didactisch handelen;
- 4 groepsdynamiek en leidinggeven;
- 5 adaptief en passend onderwijs.

Deze vijf onderwerpen – tevens de hoofdstukken van dit boek – vormen een geheel en kunnen niet los van elkaar gezien worden. Klassenmanagement is in onze optiek dan ook een complex en dynamisch systeem. De genoemde onderwerpen kunnen gezien worden als de voorwaarden om rust en harmonie en ‘optimale’ leer- en ontwikkelingsresultaten te bereiken.

Ad 1 Pedagogisch klimaat: pedagogisch handelen

Om te beginnen moet het pedagogisch klimaat veilig en prettig zijn. Er moet een goede werksfeer heersen, waarbij er een gevoel van vertrouwen en saamhorigheid is tussen de kinderen onderling en tussen jou als leraar en de kinderen. Je probeert hierbij tegemoet te komen aan de psychologische basisbehoeften: relatie, competentie en autonomie. Als het je lukt om een sfeer van respect en tolerantie te scheppen, zal ‘probleemgedrag’ veel minder voorkomen en kunnen problemen die zich toch voordoen veel sneller worden opgelost (Marzano, 2010; Onderwijsraad, 2010).

Het pedagogisch klimaat start bij jezelf als professioneel rolmodel en bij de relatie die je hebt met de leerlingen in je klas. Vertrouwen, openheid en respect moeten daarbij sleutelwoorden zijn. Is de relatie tussen jezelf en je groep niet goed, dan zullen andere belangrijke onderdelen van klassenmanagement, zoals handhaven van regels en afspraken, scheppen van rust en harmonie en effectief instructie geven zeer lastig, zo niet praktisch onmogelijk worden. In hoofdstuk 2 zal het pedagogisch klimaat, met daarbij het pedagogisch vakmanschap als belangrijk onderdeel, besproken worden.

Ad 2 Organisatie van de leeromgeving: organisatorisch handelen

De tweede voorwaarde: je organisatie moet op orde zijn! Zowel de inrichting van je klas als de organisatie van onderwijsleerprocessen en het hanteren van duidelijke regels en afspraken, om een paar hoofdpunten te noemen, moeten goed voor elkaar zijn. Er moet een duidelijke structuur in de organisatie van je onderwijs zitten (bijvoorbeeld door de planning op het bord te schrijven en te werken met weektaken, of in de onderbouw door elke dag te beginnen met de dagritmekaarten zingend door te nemen en/of te werken met een kiesbord) en het lopen van vaste rondes volgens een organisatiemodel. Je moet kinderen leren dat ze een bepaalde tijd zelfstandig kunnen werken, zodat jij tijd hebt om instructie te geven. Je moet goed zijn in planning en

timemanagement en weten hoe je effectieve leertijd kunt realiseren. Hoofdstuk 3 gaat over de organisatie van de leeromgeving.

Ad 3 Effectief lesgeven: didactisch handelen

De derde voorwaarde heeft te maken met je didactisch handelen: hoe ziet een effectieve les eruit? Welke didactische keuzes kun je maken? Hiervoor heb je kennis nodig over didactische modellen, differentiatie, lesdoelen, feedback geven, diverse didactische en coöperatieve werkvormen en moet je op een summatieve en formatieve wijze je onderwijs kunnen evalueren. Didactisch vakmanschap is hierbij een belangrijk onderdeel. Hoofdstuk 4 gaat over de didactische vaardigheden die je nodig hebt om effectief les te kunnen geven.

Ad 4 Groepsdynamiek en leidinggeven

De vierde voorwaarde is dat je grip op je groep moet hebben: het is jouw klas, jij hebt het overwicht (het liefste met natuurlijk gezag) en je hebt alle kinderen goed in de gaten (op een positieve manier!). Inzicht in groepsdynamiek en groepsvormende processen en strategieën om situationeel leiding te kunnen geven, zijn daarbij onontbeerlijk, waarover in hoofdstuk 5 meer.

Ad 5 Adaptief en passend onderwijs

De vijfde voorwaarde gaat over de attitude, kennis en vaardigheden die je nodig hebt om een leraar te worden die op een adaptieve wijze passend onderwijs kan geven. Hierbij komt de inrichting van passend onderwijs, de methodiek vanuit handelingsgericht werken en meesterlijk differentiëren aan de orde, met bijzondere aandacht voor kinderen met speciale behoeften. Een voortdurende drang om jezelf te willen ontwikkelen en verbeteren, is van belang om een goede leraar te worden. Het gaat over je competenties, zoals een positieve attitude hebben, je leerlingen tot zelfreflectie en inzicht in eigen handelen aanzetten, effectief instructie kunnen geven en constructieve feedback geven. We eindigen dit boek dan ook met een reflectiemodel, een quickscan met behulp waarvan je je eigen leraarskwaliteiten kunt observeren en verbeteren.

Tussenvraag 1.5

Maak een mindmap met als uitgangspunt de vijf onderwerpen die hier-voor genoemd zijn. Zet in het midden het woord *klassenmanagement* en daar omheen: pedagogisch klimaat, organisatie, groepsdynamiek en leidinggeven, didactisch handelen, adaptief en passend onderwijs. Bedenk wat je nu al doet of weet en werk dit beeldend uit in een mindmap. Bedenk vervolgens aan welke onderdelen je nog wilt werken. Dit worden je doelen voor klassenmanagement.

Doe deze opdracht in twee- of drietallen. Vul je mindmap aan met opgedane kennis, vaardigheden en inzichten als je het boek uithebt.

Samenvatting

- Definitie van het begrip klassenmanagement:
Alle strategieën die leraren kunnen gebruiken om een productief en positief groepsklimaat te bevorderen.
- Inzichten uit onderzoek:
 - Klassenmanagement is een van de elf factoren die van invloed zijn op prestaties en ontwikkeling van kinderen.
 - Klassenmanagementstrategieën die gecombineerd worden met interventies gericht op sociaal-emotioneel leren zijn het meest effectief.
 - De belangrijkste factor van invloed op het leren van kinderen is de leraar!
- Benaderingen van klassenmanagement:
 - gedragsgeoriënteerde benadering
 - op zelfsturing gerichte benadering
 - ecologische benadering
 - gespreksgeoriënteerde benadering
 - curriculumgeoriënteerde benadering
 - relationele benadering
- Benadering van klassenmanagement in dit boek: een eclectische benadering, een combinatie van de op zelfsturing gerichte, ecologische, gespreksgeoriënteerde, curriculumgeoriënteerde en relationele benaderingen van klassenmanagement.
- Je onderwijsvisie is direct van invloed op je klassenmanagement. Er zijn vier onderwijstradities beschreven: behaviorisme, sociaal constructivisme, groepsgericht en individugericht.
- Uit de verschillende onderwijstradities volgen vier verschillende schooltypen met bijbehorende onderwijsvisie:
 - neoklassikale school
 - individugerichte school
 - gemeenschapsschool
 - ontwikkelingsgerichte school

- Biesta beschrijft drie functies van onderwijs: kwalificatie, socialisatie en subjectificatie. Hij pleit ervoor dat binnen het onderwijs meer aandacht komt voor de ontwikkeling tot mens, wat past binnen een holistische en relationele visie op onderwijs.
- Klassenmanagementstrategieën die aan bod komen in dit boek:
 - strategieën voor een goed pedagogisch klimaat en een positieve werksfeer;
 - pedagogische en didactische afstemmingsstrategieën;
 - strategieën voor effectief lesgeven;
 - organisatorische strategieën voor het beheer van ruimte en tijd;
 - communicatieve strategieën gericht op situationeel leiderschap en het positief beïnvloeden van groepsprocessen;
 - strategieën voor omgaan met verschillen tussen kinderen;
 - strategieën voor het begeleiden van kinderen met speciale behoeften;
 - strategieën voor meesterlijk differentiëren en passend onderwijs organiseren.
- Goed klassenmanagement is voorwaardelijk om te komen tot passend onderwijs. Een schoolbreed gedragen visie op klassenmanagement is belangrijk omdat je daarmee een doorgaande, ononderbroken ontwikkelingslijn voor leerlingen waarborgt. Klassenmanagement en effectief onderwijs gaan dan hand in hand.